

LAURA-KRISTIINA MOILANEN

Inhimillinen kokemus kaunokirjallisena

Fiktio ja todellisuus yhdistyvät kiinnostavalla tavalla elämäkertaromaanissa. Todellinen henkilö saattoi hyvin kokea elämänsä, niin kuin se romaanissa kuvataan.

■ Rakel Liehun jo pari vuotta sitten ilmestyneestä *Helenestä*, taiteilija Helene Schjerfbeckistä (1862–1946) kertovasta elämäkertaromaanista, on myynnissä kahdeksas painos, se on esitetty kuunnelmana ja näytelmän käsikirjoitus on tekeillä. Helena Sinervon *Runoilijan talossa*, elämäkertaromaani runoilija Eeva-Liisa Mannerista (1921–95), sai vuoden 2004 Finlandia-palkinnon, on myynyt hyvin ja herättänyt paljon keskustelua.¹

Helenen tapauksessa tekijän kannalta on kiitollista, että aikaa taiteilijan kuolemasta on jo sen verran, ettei teos herätä keskustelua, joka yleensä on tyypillistä oikeiden henkilöiden elämästä kertovien teosten ollessa kyseessä. Sinervon teoskin on nostattanut kysymyksiä siitä, mitä ihmisen elämästä saa kertoa. On varsin ongelmallista pohdita kysymystä, mitä saa kertoa, kun kysymyksessä on romaani. Romaanihan on fiktiota, josta puhuttaessa ei pitäisi ollenkaan puhua todesta ja todellisuudesta.

Mielestäni elämäkertaromaaneja pitäisi kirjoittaa ja lukea enemmän juuri siitä syystä, että ne tavoittavat toisella tavalla inhimillisen kokemusmaailman ja todellisuuden kuin perinteiset elämäkerrat. En väitä, että kyseessä olisi tosi tai totuus, sillä niitähän ei voi enää edes ihminen itse omaa elämänsä muistellessaan tavoittaa. Olennaisista ovat elämästä kerrotut tarinat ja se, millaisiksi ihmiset kokemustensa kautta ovat tulleet. Parhaimmillaan eletty elämä luo

1. Rakel Liehu (2003) *Romaani Helene Schjerfbeckin elämästä*, Helsinki: WSOY, 513 s. – Helena Sinervo (2004) *Runoilijan talossa*, Helsinki: Tammi, Helsinki, 240 s.

pohjan kiinnostavalle ja mukaansatempaavalle tarinalle, jolle mikään inhimilliseen todellisuuteen liittyvä ei ole vierasta.

Kaunokirjallisuuden todellisuus ei ole meidän todellisuutemme, mutta muistuttaa sitä; tähän todellisuussuhteeseen sen viehätysvoimakkin perustuu. Elämäkerrallinen romaani kertoo, mitä joku ihminen saattoi kokea, tuntee, millaista ehkä oli olla juuri hän. Romaanin kirjoittaja voi itse hyödyntää omia kokemuksiaan ihmisenä olemisesta ja antaa tavallaan vapaammin äänen henkilölle, jonka elämästä hän kertoo. Kirjoittaja voi antautua tarinan vietäväksi. Helene Sinervo kertoo teoksensa jälkisanoissa, että Eeva-Liisa Manner muuttui fiktiiviseksi henkilöksi, jonka tarina vei hänet mukaansa. Samoin kävi Rakel Liehullekin: tuli taiteilijan tarinan kertomisenpakko, toden ja fiktion rajat häipyivät. Usein romaani on muotona miellyttävämpi ja luettavampi kuin tietokirjan muodossa esitetty, faktoihin tiukasti sidottu elämäkerta, jonka kirjoittajan ei ole mahdollista antautua tarinan vietäväksi.

Romaanimuotoiseen elämäkerrontaan on lukijankin helpompi samastua ja eläytyä, kokea elämää, kuten saattoi tehdä Helene Schjerfbeck tai Eeva-Liisa Manner. Kokemisesta nousee ymmärrys sekä henkilöitä että yleensä ihmistä kohtaan. Keskeisimpiä syitä ylipäänsä kaunokirjallisuuden, muistelmien tai elämäkertojen lukemiseen on halu oppia elämästä ja ihmisistä, itsestä. Tällöin voidaan saada ymmärrystä siitä, että ei olla ainutlaatuisia vaan muillakin ihmisillä on samanlaisia kokemuksia.

Muistelun illuusio

Sekä Helene että Runoilijan talossa ovat rakenteeltaan ei-kronologisesti eteneviä ja ihmisen tapaa muistaa ja muistella jäljitteleviä. Helenessä liikutaan usealla aikatasolla vuorotellen. Viimeiset elinvuodet Mariefredin parantolassa Ruotsissa ovat teoksen kehys, ylin aikataso, josta mennyttä elämää valikoiden tarkastellaan ja muistellaan. Välillä ollaan nuoruuden Pariisissa, lapsuusmaisemissa Suomessa, aikuisiän elämässä Hyvinkäällä, parantolassa Norjassa. Pääosas-

sa ovat taiteilijan persoonan kehittymiseen olennaisesti vaikuttaneet ihmiset ja tapahtumat. Hallitsevassa asemassa on ennen kaikkea suhde äitiin ja toisaalta rakastettuihin. Yksinäisyys ja kaipuu olivat taiteilijan luomisvoiman lähde, huolimatta niiden persoonaa jäytävästäkin vaikutuksesta. Teoksen minämuotoisuus korostaa vaikutelmaa ihmisestä kertomassa oman elämänsä ratkaisevista hetkistä ja merkittävistä kokemuksista. Tämän illuusion ansiosta Rakel Liehu on onnistunut erinomaisesti tavoittamaan inhimillisen kokemuksen rakentumista muistoista ja ehkä jotain olennaista taiteilijan persoonasta, hänen ajatuksistaan ja tuntemuksistaan. Ihminen muistaa mielleyhtymistä ajasta ja paikoista, ei kronologisesti. Muisti on valikoiva kuten kerrontakin. Siitä kerrotaan, mikä on ollut jollain tavalla merkityksellistä: tunteita herättäneet ihmiset, onnen hetket, menetykset, kokemukset, joihin liittyy vahvoja tuntemuksia. Niistä koostuu muisteltu elämä. ”Mennyt heittää esiin satunnaisia muistoja, kuin meren hyljuttamia ajopuita.” (s. 176)

Runoilijan talossa teoksessa Eeva-Liisa Manner siivoaa Espanjan taloan, El Miradoria, katon romahduksen jäljiltä, tutkii vanhoja kirjeitään, papereitaan, muistojaan. Auki kiertyy yksinäisen elämän raskaat kokemukset, tapaamiset, erot, menetykset, ihmiset, jotka ovat olleet tärkeitä. Tapahtumista sota on jättänyt jälkensä. Kokemukset ovat tehneet ihmisestä sen, mikä hän on. ”Kokemukset eivät karaise sielua vaan tappavat nekin vähät kestävyuden rippeet mitä siinä on.” (s. 9) Teoksen minäkertojan musta huumori ja niukkasmainen, lyyrin kieli muovaavat kuvaa runoilija Mannerin persoonasta. Huumorin sävyttämiä ovat niin ikään kunkin luvun alkuun laitetut virkkeenmittaiset lukujen tiivistykset. Niiden vähäeleisyys ikään kuin asettaa ihmisen paikalleen omaan pienuuteensa toisin kuin elämäkerrat, jotka ovat tavanneet nostaa kohteensa jalustalle erikoislaatuise-na yli-ihmisenä.

Tiivistykset vievät kerrontaa preesensmuodossa koko ajan eteenpäin, huolimatta siitä, että välillä käydään menneessä. Periaatteessa teoksen nykyhetki ja muistelun

kehys on aika Espanjan talossa, vuoden 1971 loppu ja 1972 alkupuoli. Jotkin tapahtumat menneessä kerrotaan silti preesensissä, kuten se, kun Eeva-Liisa Manner löysi laatikon, jossa oli hänelle tuntemattomaksi jääneen äitinsä kirjeitä ja valokuva. Preesens korostaa tapahtuksen ainutlaatuisuutta: edes jonkinlaisten tietojen saaminen omista vanhemmista on korvaamattoman arvokasta. Vitsaasäästämättömien isovanhempien kasvattamasta tyttärentyttäreestä kasvoi runoilija, itsensä tarkkailija, jonka kohtalona oli olla yksin. Käsitys taiteesta, olemassaolosta, ajasta ja suhde itseän ovat teoksen keskeisiä teemoja. ”...taiteessa kaunis ei ole kaunista, vaan taideteos tarvitsee aina särmänsä, repeämänsä, tulehduksensa.” (s. 137.) Kirjailijan suhde omaan työhönsä ja sitä kautta julkisuuteen nousee niin ikään esiin. Kirjailija ei ole yksityishenkilö, hänen elämänsä ja tekonsa eivät kuulu vain hänelle itselleen vaan kansalle, kuten suomalaisen kirjallisuuden seuran johtajan romaanissa kerrotaan sanoneen. (s. 188)

Yksinäisen, rakkautta kaipaavan naisen muotokuva piirtyy Helene Schjerfbeckistäkin. Intohimo työhön oli pakottava voima. Epävarmuus ja kykyjen epäily olivat molemmille taiteilijoille yhteistä.

Valikoitu ja tulkittu elämäntarjonta

Vaikka elämäntarjonta on pohjautuu arkistotyöhön, dokumentaariseen aineistoon ihmisen elämästä (Runoilijan talossa) tai aiempiin teoksiin (Helene), sitä ei silti voi arvioida lähtökohtaisesti teoksena, joka pohjautuu todella koettuihin asioihin. Viime kädessä kokemukset ovat niitä asioita, joista puhuttaessa totuudellisuudella ei ole mitään merkitystä. Eihän ihminen kukaan yleisesti ottaen muista tahallaan väärin, hän vain tulkitsee kokemaansa muisteluhetken lähtökohdasta ja mielentilassa. Eikä ihminen voi tuntea tai kokea väärin. Teokset pyrkivät rekonstruoimaan päähenkilöidensä kokemuksia, eikä tällöin ole olennaista se, mitä todella tapahtui vaan se millaisena asiat jäsentyivät henkilöiden kokemusmaailmassa, millaisen jäljen ne jättivät heidän

elämäänsä. Kirjoittaja pyrkii eläytymään ihmisiin kokemuksiin, luomaan todentuntuisen kuvan elämästä ja selittämään ihmisenä olemisen perustavanlaatuisuutta mysteerinä.

Helena Sinervo kertoo, että hän ei itsensä enää tiedä, mikä teoksessa on fiktiota mikä faktaa. Onko viime kädessä olennaista tietääkään, mikä on mitään? Kuitenkin kysymyksessä on fiktio, mahdollinen jäljennös todellisen henkilön elämästä, näinhan-saattoi-kokea -tarina. Kuinka paljon fiktion tulkinta todellisuudesta sitten eroaa esimerkiksi elämäkerran tai historian tutkimuksen tulkinnasta? Viime kädessä kaikki menneisyyttä koskettava kerronta on vain tulkintaa, todella ollutta menneisyyttä ei voi tavoittaa. Ja eikö pikemminkin epäuskottavaa ole esittää väitteitä menneestä elämästä, sanoa näin se oli kuin selvästi tuoda esiin, että kysymys on tulkinnasta. Toisaalta ei ole syytä vähätellä fiktion mahdollisuuksia ja tuomita sitä epätodeksi ja epäluotettavaksi vain siksi, että se on fiktiota.

Fiktion taakse ei ole syytä paeta, jos epäillä kirjaileijan näkemyksen todenperäisyyttä. Tarkoitus ei varmaan koskaan ole esittää todenvastaisuuksia ja monestihan tosi on tarua ihmeellisempää. Todellisen henkilön elämään pohjautuva romaani vaatii tavallaan kirjoittajaltaan enemmän rohkeutta. On voitava kohdata epäoikeudenmukaisilta tuntuvat syytökset, joita kirjailijaa kohtaan saatetaan esittää unohtaen, että romaanihenkilöhän ei enää ole sama kuin todella elänyt samanniminen henkilö. Runoilijan talossa nosti Sinervon sanoin tunnekuohun Mannerin ystäväissä ja sukulaisissa, jotka halusivat vaalia omanlaistaan, kiillotettua muistoa runoilijasta. Sinervo soihaisi tabuja kertoessaan kovasta lapsuudesta ja biseksuaalisista taipumuksista.² Kuitenkin romaani, kuten Sinervokin esittää, ei enää ole kertomus todellisesta henkilöstä vaan siihen on lisätty fiktion tarvitsemia elementtejä. Tämä ei kuitenkaan mielestäni sulje pois sitä, että romaanihenkilön kokemuksilla voi olla vastaavuuksia todellisen henkilön kokemusten kanssa.

2. Vrt. *Helsingin Sanomat* 22.4.2005.

Romaanin muoto ja minämuotoinen kertonta saavuttavat erityisen illuusion henkilön lähelle pääsemisestä, jota taas edes elämäkerran suorat lainaukset eivät. Tutkijan analysointitaidoilla voidaan tietenkin kokemuksia analysoida ja selittää, mutta ihmisen ymmärrys tavoitetaan romaanissa paremmin. Minämuotoisuus luo vahvan illuusion myös siitä, että ihminen olisi itse valinnut asiat, joita hänen elämästään kerrotaan ja jossain määrin näin voidaan ajatella olevankin. Kirjeisiin ja päiväkirjoihin on valikoitunut palasia elämästä. Harva ihminen dokumentoi kaiken.

Kirjailijoiden jäämistöä tosin on varsin perusteellisesti pyritty arkistomaan. Jotain

on silti itse kukin ehtinyt ehkä hävittää. Kirjailija myös valikoi, mitä hän kohteensa elämästä nostaa esiin ja tässä mielessä romaanin on hänen näkemyksensä kuvaamansa henkilön elämästä. Viime kädessä jokainen kerrottu elämä on kuitenkin osakertomus. Kaikkea ei voida kertoa ja vain tärkein on lopulta sen arvoista. Tärkeimmän valikointi riippuu sekin luonnollisesti kunkin ihmisen omista subjektiivista mieltymyksistä ja kokemuksista. Helene ja Runoilijan talossa ovat erityisiä, viehättäviä, intiimejä kerrottuja elämiä, jotka pääsevät lähelle ihmistä ja tavoittavat jotain erityistä, aitoa kokemusta inhimillisestä todellisuudesta. Tämän lähemmäksi on vaikeaa päästä. ■